

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

Citation: Holberg, Ludvig: "Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret", i Holberg, Ludvig: *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*, udg. af F.J. BILLESKOV JANSEN ; Volmer Rosenkilde , Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 193. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-holberg10-shoot-idm140342680573952/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

LAD VÆRE AT FORDØMME IKKE-KRISTNE

LIBR. II. EPIGRAMM. 90

*Judæos, Turcas damnans, damnabis eosdem
Nascendi ob sortem sæpius atque locum.*

Denne Materie er meer alvorlig end den forrige, skøndt den af nogle vil holdes ikke mindre paradox: thi der disputeres mod en almindelig Meening blant Almuen og visse Geistlige, som fordømme alle dem, der ere uden for den rette Kirke. Samme Meening synes at være des dristigere at imodsige og des vanskeligere at bestride, efterdi den er bestyrket af saa mange store Læreres Domme og Kiendelser, og synes at grunde sig paa den Hellige Skrift, som siger, at der er ingen Salighed uden for ret Troende. Jeg for min Part drister mig ikke til at fordømme dem, der føre saadan Lærdom, indvikler mig ey heller udi Tvistighed med nogen derfor. Jeg giver alleene herom mine Tanker tilkiende, hvilke jeg saavel udi dette, som i andet, underkaster andres Dom og grundige Correction.

Jeg haver ved adskillige Leyligheder viset, at et af mine Hoved-Principiis udi Religionen er dette, nemlig intet at antage, som strider mod GUDs Godhed og Hellighed. Samme Principium foraarsager, at jeg forkaster all absolut Prædestination: samme foraarsager ogsaa, at jeg dømmes mildere om Jøder, Hedninger og Mahomedaner end mange andre. Grundvolden til dette mit Temperament, er at jeg ikke kand conciliere deres Fordømmelse med GUDs Godhed. Thi hvad kand dermed være meere stridigt, end at lade Menneskets Salighed og Fordømmelse dependere af Fødsel, Opdragelse, Uvidenhed og visse Hændelser, som det er underkasted. At fordømme en Chineser eller Mahomedaner alleene i Henseende til den falske Troe, som de bekiende, er at fordømme dem, efterdi de ere fødte udi Peking eller Constantinopel. Intet kand i mine Tanker give slettere Idée om GUDs Oeconomie, og ingen Meening er derfor mindre antagelig. Hvad vilde man dømme om den Stads Øvrighed, der kiendte uden Forskiel alle de

Borgere uværdige til Ære og Embeder, som vare fødte udi visse Stadens Qvarteerer? Hvad vilde man dømme om den Kirke Lov, som forbød, at ingen, som havde sort Haar, maatte komme i Christen Jord, eller at intet Barn, som var fød imellem Juul og Paaske, maatte ved Daaben indlemmes udi Meenigheden. Man vilde sige: hvad kand Personerne dertil? hvi skal de straffes for Ting, som de selv ikke have gjort, eller som ikke have været udi deres Magt at gjøre eller lade.

Ligesom nu det strider imod Retfærdighed og Godhed at fordømme een formedelst hans Fødested, saa ubilligt er det ogsaa at felde saadan Dom, i Henseende til eens Education og Opdragelse; thi et Barn kand selv ikke udvælge sig Ammer og Læremestere, men maa lade sig nøje med dem, som det af en Hændelse faaer, saasom de spæde Aar udfodre, at det maa staa under andres Direction. Nu viser daglig Erfarenhed os, at de Principia som man faaer ved Ammens Melk, og som af de første Lærere indpræntes, blive til characteres indelebiles, til Plette som ikke kand aftoes, og til Folde som ikke kand jevnes. Man seer dagligen spæde Christne Børn at bortføres til Tyrkiet, og der at opdrages udi den Mahomedanske Religion; man seer de samme stedse siden at hænge derved med saadan Iver, at de sette Liv og Lemmer til for dens Forsvar. At fordømme saadanne Børn, er at fordømme dem alleene formedelst den Uheld de have haft at blive bortførte udi deres spæde Aar; og at tilkiende deres Brødre eller Søstre Salighed efter dette Liv, er det samme som at aabne dem Paradises Porte, efterdi de have haft den Lykke, ikke at falde udi Røveres Hænder.

Det er ikke mindre ubilligt at straffe formedelst Uvidenhed. Enhver maa tilstaae, at der er Million Mennesker, som aldrig have hørt tale om den Christelige Troe, ja at de ere udi den Situation eller udi de Lande, hvor ingen Leilighed haver været at høre noget derom. Blant dem kand regnes visse Nationer udi America eller Indbyggerne af det sydlige Land: hos hvilke at finde Orthodoxie kunde

LAD VÆRE AT FORDØMME IKKE-KRISTNE

holdes for et Miracle; thi hvis der findes utallige Mennesker der høre og der ikke troe, hvor vilde man da vente Troe blant dem, som aldrig have hørt. Ingen kand med Billighed fodre Regnskab af dem, som intet haver været betroet, og ingen kand straffe for en Lovs Overtrædelse, førend den er kundgiort. Et iblant Caligulæ mest vanskabte Foretagender var dette, at han lod forfatte en Lov udi smaa Characterer og sette den paa et højt Sted, saa at ingen kunde læse den. Vi bør have andre Tanker om GUD, hvilken den hellige Skrift ligner ved en from Huus-Fader, og kalder Mennesker hans kiære Børn. Vi maa holde for, at ligesom en god Dommer efterseer alle Sagens Omstændigheder ved en Gierning, førend han afsiger en Dom, saa tager ogsaa GUD, som er Retfærdigheden selv, alt saadant i agt, og haver i Consideration Tiid, Sted, Personers Vilkaar, og i hvad Situation enhver er, hvilket han ogsaa giver tilkiende ved Lignelser, hvorudi vises Forskiæl imellem dem som meere og mindre er betroed. De bedrage sig meget, siger Tillotson, som ikke forestille sig, at et ugudeligt Levnet er det største Kietterie: thi det er saadant, som ret strider imod den Christelige Religions Sigte; ja de vildfare, som ikke eftertænke, at GUD tilgiver heller 100 Feil, som reise sig af Misforstand, end en eeneste Brøde som flyder af Villien. Plato siger derfor heel fornuftig: pæna errantis est doceri, det er: den Vildfarendes Straff er Underviisning.

Jeg for min Person er villig til at corrigere mine Meeninger, og lader mig ofte bevæge af grundige Argumenter. Men, om heele Verden blev eenig udi at giøre GUD til en arbitraire Dommer, der dommer alleene efter sit Velbehag uden Henseende til Menneskernes Opførsel, saa holder jeg stift ved dette Principium, hvorudi jeg meener ikke at kunne vildfare, og om jeg end vildfoer, saa er Vildfarelsen saadan, som ikke kand andet end være GUD selv behagelig, ligesom en Regent ikke kunde fortørnes over den Undersaat, der nægter at han giør noget, som strider mod Landets Love, eller at han straffer og fordømmer nogen

efter puur Villie og Velbehag; hvilket skeer, naar man for-dømmer formedelst Fødsel, u-overvindelig U-videnhed og puure Hændelser: ja jeg extenderer dette udi samme Hen-seende saavidt, at jeg holder for, at GUD endogsaa tager i consideration meer og mindre medfødt Skrøbelighed, saa at han i samme Misgierning fælder mildere Dom over en Cholericum, end over een, der er fød med en temperered Complexion, og udfordrer meere af een, som han haver distingveret med store Naturens Gaver end af en tyk-hoved Person, ligesom Dovenhed mindre lastes hos en Verkbruden, end hos den, der haver føre og raske Lemmer.

Jeg veed ikke om det er Kietterie at have de Tanker om GUD, at han ogsaa reflecterer paa Omstændighederne ved et Menneskes Endeligt. Vi ere alle Syndere, og behøve alle at gjøre Poenitentze, besynderligen paa vort yderste. Nogle døe hastigen og have liden Tiid til at bereede sig: andre døe af langvarige Svagheder, saa at de nyde tilstrækkelig Leilighed til at afbede deres Synder. Nogle døe af hidsige Sygdomme og Raserie: andre af tærende Svagheder, hvorved de beholde Forstanden til yderste Aandedret. De første dømmes i Almindelighed ilde om: de sidste derimod prises salige. Jeg drister mig ikke at decidere herudi; men siger alleene, at GUD, som en retfærdig Dommer, haver alle Omstændigheder for Øjen, naar han afsiger Dommen, saa at derfor et alvorligt Suk af den der henrykkes hastig, maa balancere mod et heelt Aars Poenitentze af den, der døer af langvarig Sygdom: thi man maatte ellers sige, at de, som døe udaf Slag og hastige Sygdomme, gemeenligen fordømmes; de derimod som døe af Svindsot, gemeenligen blive salige: hvilket er at lade Fordømmelse og Salighed dependere af Sygdommens Art og Egenskab. Man maa troe, at ligesom en Superieur, der byder sin Underhavende strax at lave sig til en Rejse, udfordrer mindre Agtsomhed, end af den, som han giver en lang Tiid dertil; Saa i agt-tager ogsaa GUD saadant herudi, saasom at døe er ikke andet end en Ordre til at reise, som enhver maa rette sig efter. Jeg underkaster eliers dette andres Skionsomhed,

LAD VÆRE AT FORDØMME IKKE-KRISTNE

men holder stift ved min Thesin, at GUD fordømmer ingen formedelst de Ting, som staae ikke udi et Menneskes Magt.

Dette kommer mig for at være saa klart, at jeg ofte haver forundret mig, hvi ikke alleene Almue, men end og den største Deel af oplysende Theologis kand falde paa de Tanker, at GUD dømmer det menneskelig Køn, ikke i Henseende til dets Opførsel og Gierninger, men efter absolut Villie og Velbehag. De negte vel at have saadan Lærdom, men maa tilstaae, at det bliver en Consequence deraf. De sige, at GUD fordømmer ikke en Hedning eller Mahomedaner, efterdi de ere fødte af Hedenske og Mahomedanske Forældre, men efterdi de ikke bruge deres naturlige Forstand, og de Midler GUD haver givet dem til at efterlede Sandhed, og efterdi de forsømme de Leiligheder, som dem gives at høre Ordet. Men daglig Erfarenhed viser, at alle, endogsaa de beste og mest moraliserede Nationer hænge udi den Religion, hvorudi de ere opdragne, og ingen Theologus drister sig til at negte, at, hvis han havde været fød paa et andet Sted, han ogsaa havde haft samme Steds Troe; thi saadant at negte var at tale mod Erfarenhed, og at disputere mod Erfarenhed er at renoncere paa sine Sandser, at gjøre alting uvist og vakkende, ja at indføre en fordervelig Pyrrhonismum. Dette have adskillige merket, og derfor forladt dette Argument, grundende deres Thesin alleens paa visse Expressioner, som findes udi den hellige Skrift: som, at der er ingen Salighed uden ved Troen paa Christum, item at hvo som ikke troer, bliver fordømt etc. Men, saasom de samme tilstaae selv, at man udi Skriftens Udtolkning tit maa og bør vige fra Bogstaven: item, at man maa conferere et Skriftens Sted med et andet, for at udlede dens rette Meening, saa er dertil ingen meere Fornødenhed end herudi, hvor der handles om at conservere de Tanker, man bør have om de Guddommelige Egenskabe. Saa tit derfor, Skriften siger, at der er ingen Salighed uden for de Rettroende, maa vi ved Vantro og Vildfarelser ikke forstaae uden forsætlige, og

ikke extendere det til u-overvindelige Vildfarelser. Og, saa tit der findes, at GUD efter pur Velbehag kand skabe til Fordømmelse og Salighed, maa vi ikke troe, at han gjør saadant, ej heller, at hans Guddommelige Egenskaber tillade ham saadant at gjøre; men at den Talemaade giver alleene tilkiende, at hvis GUD det gjorde, eller saadant kunde gjøre, maatte Creature ikke disputere derimod og sige: *Hvi gjorde du det?* Saadanne Udtolknings For-nødenhed vises af utallige andre Skriftens Steder, hvor der tales om GUDs Kierlighed mod det heele Menneskelige Kiøn, og hans Forsæt at aabne Saligheds Dør for alle. Saaledes concilieres et Skriftens Sted med et andet, og GUDs hellige *Attributa* conserveres.

Der ere fundne nogle, som have villet reede sig ud heraf paa en anden Maade, ved at foregive, at man maa ikke indskrænke GUDs Almagt, item, at man maa ikke dømme om Guddommelige Dyder efter menneskelige; ja at GUDs Retfærdighed bestaaer i at gjøre, hvad han finder Velbehag udi. Men GUDs Almagt indskrænkes ikke ved at sige, at han ej kand renoncere paa sin Hellighed og fornægte sig selv; og at gjøre til Dyder hos GUD det, som han selv fordømmer, som han laster hos Mennesker, er ikke alleene at kuldkaaste all naturlig Religion, men end-ogsaa den aabenbarede, som udtrykkeligen siger, at hvad han recommenderer Mennesket som Dyder, er hans egen Naturs Egenskab. Thi det heeder: *Været barmhertige, ligesom eders Fader er barmhertig.* Man kand haabe, at disse haarde Meeninger med Tiden meer og meer vil formildes; og seer man dagligen een og anden at standse ved de *Objectioner*, som derimod gøres, og ved Suk at give tilkiende, at det er en Labyrinth, som de ønskede gierne at kunde udreede sig af, hvilket kand skee, naar Knuderne løses paa saadan Maade, som sagt er. Jeg for min Part holder for, at om Knuderne end ikke kunde løses, da at bruge Alexandri Sverd for at hugge dem over tvers. Thi ingen Lærdom bør staae ved Magt, som indprenter os en slet Idée om det Guddommelige Væsen.

GUD ER IKKE DET ONDES KILDE

LIBR. II. EPIGRAMM. 94

*Non curare homines Numen, putat impius, orbem
Tot vitiiis pressum, cum videt atque malis.*

Denne Materie passer sig gandske vel til den foregaaende: thi ligesom jeg derudi haver disputeret mod de Principia, hvoraf onde Consequencer kand tages mod de Guddommelige Egenskaber, saa søger jeg her, at igiendrive dem, der virkeligen af deslige Principiis haver gjort saadanne Consequencer, og deraf, samt adskillige onde Ting, som findes udi Verden, have enten negtet GUDs Existentz, eller gjort ham til det Menneskelige Kiøns Fiende. Thi det er virkeligen af de førstes Principiis en habile Philosophus i vor Tiid haver søgt at forsvare saadanne skadelige Theses, og betient sig af visse Christnes Vaaben, for at bestride Christendommen med. Det er klart, at hans Skrifter ikke havde kunnet foraarsage saadan Bevægelse blant Theologos, hvis nogle af dem ved deres egne antagne Principia ikke havde ligesom givet ham Sverdet i Haanden. Men jeg maa begive mig til Materien.

Saasom man finder adskilligt Ont at regiere i Verden, og det menneskelige Kiøn er underkastet megen Uheld, saa have Vantroende deraf taget Anledning til at bestride Religionen. Nogle have deraf taget sig den Dristighed at negte GUDs Existentz, eller i det ringeste hans Forsyn. Andre have foregivet, at der maa være to lige mægtige Principia, nemlig et got og et andet ont, og at alle Uheld flyde fra den onde Gud, hvilket den gode Gud ikke kand hindre, saasom Magten er deelt imellem dem. Denne sidste Lærdom haver været forfægtet af de gamle Persiske Magis: den haver siden været forplantet af Manichæerne, og er opkaaget udi vor Tiid, fornemmelig af M. Bayle, hvilken vel aabenbare ikke haver dristet sig til at forsvare den selsomme Lærdom om de tvende Principiis; men foregivet, at det er fast umueligt at igiendrive Manichæernes